

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Bakalářská práce

VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU K ROZVOJI PSYCHOMOTORICKÉHO VÝVOJE
DĚTÍ DO TŘÍ LET

Autor práce: Adéla Smrčková

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Blažek Iňová, Ph.D.

Studijní obor: Pedagogika volného času (PS)

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum

Podpis studenta

Chtěla bych poděkovat paní Mgr. Veronice Blažek Iňové, Ph.D. za její trpělivost, vedení, rady a připomínky při zpracování mé práce.

Dále bych ráda poděkovala všem, kteří mi pomáhali s péčí o syna. Jen díky nim jsem měla čas na psaní. Děkuji Tereze Hemerové a Michalu Němcovi za každou minutu, kdy si hráli se synem. V neposlední řadě děkuji i svému manželovi, který mi byl velkou oporou, když jsem ztrácela naději.

OBSAH

Úvod	6
1 Volný čas a vnímání času u dětí	8
1.1 Definice pojmu „volný čas“	8
1.2 Rodina a její význam ve volném čase	9
1.3 Vývoj vnímání času	10
1.4 Cirkadiánní rytmus.....	11
2 Vývoj smyslového vnímání	13
2.1 Sluch	13
2.2 Hmat.....	13
2.3 Čich a chuť	14
2.4 Zrak	14
3 Psychomotorický vývoj	16
3.1 Novorozenecké období	16
3.2 Kojenecké období	19
3.2.1 Kognitivní vývoj	20
3.2.2 Vývoj v sociální oblasti.....	21
3.3 Batolecí období	23
3.3.1 Vývoj hrubé motoriky	23
3.3.2 Vývoj jemné motoriky	24
3.3.3 Vývoj řeči	25
3.3.4 Vývoj v sociální oblasti.....	26
3.3.5 Kognitivní vývoj	26
3.3.6 Emoční vývoj a socializace	27
4 Hra	31
4.1 Vývoj hry u dítěte	31
4.1.1 Hra „na schovávanou“	31
4.1.2 Hra „na dávání“	32
4.1.3 Hra „na vkládání“	33
4.1.4 Hra pomocí „nápodoby“	33
4.1.5 Hra u zrcadla	33
4.1.6 Hra „na jako“	33
4.2 Hračky rozvíjející citové a estetické prožívání	34

5	Návrh aktivit	36
5.1	Aktivita pro novorozence – Mimiko kartičky.....	36
5.2	Aktivita pro kojence – „Prstovníček“	38
5.3	Aktivita pro batole – „Veselý rytíř a smutná princezna“	40
	Závěr	43
	Seznam použitých zdrojů	45
	Abstrakt	47
	Abstract.....	48

Úvod

Tato bakalářská práce bude zaměřena na volný čas dětí do tří let a jeho další využití v psychomotorickém vývoji dítěte. Inspirací pro toto téma mi byl můj syn, kdy jsem začala přemýšlet nad otázkou, jestli má tak malé dítě volný čas. Otázky se v tomto směru jen přidávaly. Jak vlastně dítě do tří let chápe čas a dokáže s ním samo pracovat?

Při hledání odpovědí jsem vzpomínala na různé přednášky ve škole. Od prvního semestru mi byla vštěpována důležitost volného času a jeho využití k osobnostnímu růstu. Ve vývojové psychologii jsem se zase dozvěděla, jak jsou první roky života důležité v dalším vývoji osobnosti. To, co si dítě osvojí v útlém věku, je základ pro další vývoj. Proč bychom prvotní návyk k volnočasové kompetenci nemohli upevňovat už u dětí do tří let?

I když jsme se ve škole nezaměřovali na cílovou skupinu dětí od narození do tří let, chtěla jsem tyto poznatky propojit a dojít k odpovědím na své otázky. Dle mého názoru se volný čas u této cílové skupiny nesmiřitelně pojí právě se hrou. O hře jsem se toho na přednáškách dozvěděla mnoho. Například, že může mít terapeutický účinek a díky ní můžeme rozvíjet osobnost po všech směrech nenásilnou formou.

Uvažovala jsem nad negativním vymezením volného času, kdy volný čas je vymezen vůči práci. Jelikož dítě do tří let žádné povinnosti ani práci nemá, prožívá volný čas neustále? Nebo je hra, při které dítě rozvíjí dovednosti a psychomotorický vývoj právě jeho prací? Na druhou stranu, když se zaměřím na pozitivní vymezení volného času jako na čas svobody, je svobodně zvolená činnost hra? Výzkumnou otázku jsem formulovala poté, co jsem došla k závěru, že kojeneček volný čas prožívá. Jak tedy využít volný čas k rozvoji psychomotorického vývoje dítěte do tří let?

Zodpovězení mých otázek vyžaduje definovat volný čas. Dále potřebuji popsat prostředí, ve kterém se dítě do tří let pohybuje nejčastěji, a to je právě rodinné prostředí. Zde chci čerpat hlavně z Pedagogiky volného času od Jiřiny Pávkové, která popisuje, že rodinné prostředí je klíčové pro vytvoření vztahu k volnému času. Zaměřím se i na vývoj vnímání času u dětí a na to, co jim pomáhá k jeho pochopení. Chci popsat i to, že kojeneček vnímá čas podle svých biologických hodin, které se nazývají cirkadiánní rytmus. K tomu využiji publikace od Jiřiny Bednářové a Satchina Panda.

Pro vytvoření návrhů na vhodné aktivity potřebuji popsat vývoj smyslového vnímání dítěte, abych dítěti nepředložila činnost, kterou ještě nemůže zvládnout. Stěžejní je pro tuto kapitolu práce vývojová psychologie. Zde se zaměřím na období

novorozenecké, kojenecké a batolecí. Psychomotorický vývoj dítěte v prvních rocích života jde rychlým tempem. Pro práci se skupinou do tří let musím znát důležité milníky ve vývoji a reagovat na ně při vytváření vhodných činností. Primárním zdrojem pro tuto část bude Vývojová psychologie od Josefa Langmeiera.

Poslední téma, které chci popsat je právě hra, kterou charakterizuje Daniela Sobotková v knize Vývoj a výchova děťátka do dvou let. Zaměřím se zde na vývoj hry a na vhodné pomůcky k ní.

Z výše zmíněných kapitol vyplývá praktická část, kde vytvořím návrhy aktivit pro rozvoj senzomotorického vývoje dítěte. Hodlám navrhnout tři aktivity, jednu pro každé vývojové období shrnuté v kapitole o psychomotorickém vývoji.

1 Volný čas a vnímání času u dětí

V první kapitole se chci zabývat definicí pojmu „volný čas“. Obor „volný čas“ se vytváří již mnoho let, proto má i mnoho definic. Já jsem do své práce vybrala tři vymezení. Následně se věnuji rodině a jejímu významu v prvním seznámení dítěte s volným časem.

Dále se věnuji vývoji vnímání času u dětí a biologickým hodinám, které se nazývají cirkadiánní rytmus.

1.1 Definice pojmu „volný čas“

Definicí volného času se zabýval český pedagog Mojmir Vážanský. Ve své definici volný čas rozděluje na pozitivní a negativní, kdy pozitivně vnímaný volný čas je doba, „v níž se *individuum může nezávisle na jakýchkoliv povinnostech výhradně svobodně realizovat a dělat to či ono, k čemu je nikdo nenutí a k čemu také není ani podvědomě nuceno.*“¹ Negativně definovaný volný čas je vymezen vůči práci. Vážanský ho přesně definuje jako „*zbývající dobu celkového průběhu dne, která zůstala po pracovní nebo studijně podmíněném čase, úkolech v domácnosti a po uspokojení základních fyziologických potřeb.*“²

Dle českého pedagoga Hofbauera můžeme volný čas vymežit jako „*čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život.*“³

Česká pedagožka Jiřina Pávková vymezuje volný čas podle definic jiných autorů. Slučuje ve dvě definici společných znaků těchto vymezení. Volný čas je podle ní doba, kdy si konkrétní činnost svobodně sami vybíráme. Činnost, kterou si zvolíme, nám přináší potěšení. Námi zvolená činnost nám dává možnost k odpočinku, ale můžeme se díky ní i osobnostně rozvíjet.

Dále se Pávková zabývá výchovou ve volném čase. Výchova ve volném čase má být nenásilná, účastníky do ní nemáme nutit, máme pro ni najít také vhodné způsoby motivace. Pávková tvrdí, že výchova ve volném čase se neváže k určitému věkovému období, ale probíhá celoživotně.⁴

¹ VÁŽANSKÝ, Mojmir a Vladimír SMÉKAL. *Základy pedagogiky volného času*, s. 30.

² *Tamtéž*, s. 30.

³ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*, s. 13.

⁴ Srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 11 - 12.

1.2 Rodina a její význam ve volném čase

Dle Pávkové je důležité pro vytvoření vztahu k volnému času právě rodinné prostředí. Rodina má velký vliv na utváření osobnosti dítěte, ale i ostatních členů domácnosti. Oproti školnímu prostředí nemůžeme od rodiny očekávat profesionální přístup k výchově, protože rodiče převážně nemají formálně pedagogické vzdělání. Školní prostředí zase postrádá silné emocionální vazby, které naopak rodina má. Hodnota těchto emocionálních vazeb je pro výchovu klíčová.

Jak bylo uvedeno výše, rodinné prostředí je primární zdroj pro seznamování dítěte s volným časem. Rodiče učí dítě chápat důležitost volného času, jak s ním zacházet a v neposlední řadě jaké aktivity zvolit.

Rodiče mají ve volném čase svých dětí více rolí. Primárně slouží jako pozitivní vzory, které umí hospodařit s volným časem zodpovědně. Rodič se má chovat tak, aby dítě chápalo, že volný čas i čas práce jsou běžné součásti života. Volný čas není jen odpočinek, ale také prostor pro rozvoj a zájmy. Rodič může předávat své zájmy dítěti, není však potřeba, aby si dítě tyto zájmy osvojilo.

Další úlohou je možnost společného trávení části volného času. Tato role rodiče je důležitá při formování emocionálních vazeb v rodině. Podléhá však několika faktorům. Činnosti ke společnému trávení volného času mají být voleny tak, aby byly pro všechny účastníky příjemné. Stejně důležitá je i vhodnost aktivit pro věk dítěte a možnosti všech rodinných příslušníků. Jako příklad zde Pávková uvádí turistiku, rekreační sportování, drobné kutilství a podobně. Společné trávení volného času může probíhat i v interakci více rodin. Rodina může ale využít i různá volnočasová centra nebo střediska volného času.

Poslední rolí, kterou rodič může mít, je podporovatel dětských zájmů. Rodiče znají své děti nejlépe, mohou tedy dát dětem možnosti vhodných aktivit. Rodič v této roli projevuje zájem o záliby dítěte a oceňuje úspěchy. Pro rozhodování je důležitá i finanční stránka zájmů dítěte nebo možnost doprovázení dítěte na kroužky.

Podstatnou položkou při výběru aktivit je dobrovolnost. Rodiče nesmí dítě do aktivit nutit. Stejně důležité je nenechat dítě bezdůvodně aktivity měnit. Užitečné je si s dětmi stanovit jistý cíl a ten se snažit dodržet. Při snížení zájmu o činnost je vhodné analyzovat příčinu tohoto poklesu. Řešením je hledat vhodnou motivaci a výchovné prostředky k setrvání v zájmové činnosti.

Trávení volného času ale není jen aktivní formou. Naopak odpočinek a relaxace je stejně vhodný způsob pro výběr volnočasové aktivity. Zvolené aktivity mají mít správný rozsah, obsah a míru spontánních činností, které si dítě zvolí samo. Obzvláště mladší děti potřebují mít možnost si „jen tak“ hrát. Pozor si musíme dát na přesycení zájmovými činnostmi. Když toto neuhlídáme, ztrácí volný čas svou důležitou vlastnost, a to vnitřní motivaci k činnosti. Kdy se „já chci něco dělat“, mění na „já musím něco dělat“.⁵

1.3 Vývoj vnímání času

Dítěti pomáhá vnímat čas pojmenování jednotlivých časových úseků. Díky tomu pak dokáže pochopit opakující se cykly a pořadí plynoucích dějů. Pochopení časové posloupnosti je základ pro rozvoj samostatnosti a z něj vychází i pochopení příčiny a následku. Starší dítě ze zkušenosti dokáže pochopit časový sled, kdy předpoví následnou situaci a dokáže se na ni připravit. Tento daný postup ulehčuje dítěti každodenní činnosti a poskytuje mu pocit bezpečí.

Správné vnímání času a jeho plynutí dále pomáhá dítěti zacházet s časem. V pozdějším věku ovlivní i zacházení s časem při učení a rozvržení učiva. Vnímání času je důležité k uvědomění jistého pořadí. Například pro pochopení pořadí číslic, pořadí písmen v abecedě a násobilky.

Chápání času se u dítěte vyvíjí pomalu. Ještě dítě v předškolním věku prožívá hlavně přítomnost, nemyslí na následky dění ani na čas povinnosti. Jako příklad bych uvedla zaujetí dítěte hrou, které nespěchá s jejím ukončením, protože musí odejít ze školky domů.

Pedagožka Jiřina Bednářová uvádí, že dítě se zprvu učí chápat plynutí času pomocí událostí, které se pravidelně střídají v jeho okolí. Jedná se o typické činnosti pro den, noc, ráno poledne či večer. Dítě chápe tyto časové úseky velice subjektivně, kdy subjektivita vyplývá z aktuálního prožívání. Pro dítě je těžší pochopit trvání delších časových úseků, jako jsou třeba roční období.

Utváření prostorových představ a pojmenování prostorových vztahů úzce souvisí s vnímáním času. Dále rozvoj zrakové analýzy a syntézy umožňuje vnímání části a celku.

⁵ Srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 29 - 31.

Prostorové vnímání, zpracování a osvojení prostorových vztahů je důležité například pro orientaci v prostředí, koordinaci pohybů a osvojování matematických dovedností.⁶

Podle Simony Lazzariové k lepší orientaci v čase u mladších dětí přispívají rituály. Tyto stereotypní činnosti jim poskytují i pocit jistoty. S rituály děti lépe přijímají změny příjemné i nepříjemné. Nepříjemnou změnou může být například nevyhnutelné odpoutání od matky.

Batole ve věku dvou až tří let zlepšuje i schopnost abstraktního myšlení a představivost. Dokáže si vytvořit vlastní úsudek a dokáže pochopit princip příčiny a následku. Díky abstraktnímu myšlení se také lépe orientuje v čase, i když zatím pojmům označující časové úseky moc nerozumí.

Orientaci v čase lze u batolete rozvíjet za pomoci her, prohlížení fotografií nebo vytvořením „dětského kalendáře“, který obsahuje týdenní rozvrh činností, názvy dnů v týdnu a přehled aktivit v daném měsíci.⁷

1.4 Cirkadiánní rytmus

Dle profesora Satchina Pandy jsou „Cirkadiánní hodiny vnitřním systémem řízení času. Interagují s časem světla a potravy a vytvářejí naše denní rytmy. Chceme-li si udržet optimální zdraví, nesmíme tyto hodiny přerizovat.“⁸

Cirkadiánní rytmy vylepšují biologické funkce. Jednotlivé biologické funkce mají v našem těle svůj čas, protože tělo není schopno naplnit je všechny najednou. Z pozorování vývojových vzorců u novorozenců autor vyvozuje, že se rodí bez dobře fungujících cirkadiánních hodin. Sice mají nějaký rytmus, ale není dostatečně silný. Jako příklad uvádí novorozence, který chce spát, ale probudí ho pocit hladu. Tato potřeba převládne nad potřebou spánku a dítě se probudí. Přichází pláč, protože dítě je najednou hladové a ospalé. Během pátého až osmého měsíce života cirkadiánní rytmy nabývají na síle a umožní dítěti lépe ovládat tělesné funkce. Jako první se upraví doba spánku, kdy dítě zvládne spát delší časové úseky. Postupně se zpomaluje i trávení, takže dítě

⁶ Srov. GOŠOVÁ, Věra. *Vnímání času* [online] Poslední aktualizace 19. 12. 2011 [cit. 2021. 06. 22].

Dostupné

na: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/V/Vn%C3%ADm%C3%A1n%C3%AAD_%C4%8Dasu

⁷ Srov. LAZZARI, Simona. *Vývoj dítěte v 1. - 3. roce*, s. 41 - 42.

⁸ PANDA, Satchin. *Cirkadiánní kód: využijte přirozený rytmus svého těla pro zdraví, výkon a zhubnutí*, s. 33.

v noci neprobudí pocit hladu. Pohyby střev se také zpomalují, díky tomu je dokáže dítě ovládat až do rána. Každým dnem můžeme u dítěte pozorovat silící cirkadiánní rytmus.

Novorozenci a kojenci chodí spát se setměním, kvůli tomu se také brzy budí. Pokud dítě ukládáme ke spánku po desáté hodině, narušujeme mu tím přirozenou tendenci usnout. Toto pozdní ukládání může v budoucnu způsobit závažné zdravotní problémy nebo může ohrozit vývoj mozku. Například poruchy pozornosti a autistického spektra jsou nyní spojovány s pozdním ukládáním a nedostatkem spánku.⁹

⁹ Srov. PANDA, Satchin. *Cirkadiánní kód: využijte přirozený rytmus svého těla pro zdraví, výkon a zhubnutí*, s. 33 - 54.

2 Vývoj smyslového vnímání

Dula Simona Lazzariová tvrdí, že skrze smysly (sluch, zrak, čich, hmat a chuť) vnímáme, objevujeme a přijímáme okolní svět i sebe. Dětský mozek se stále vyvíjí, stejně tak jeho smyslové vnímání. Odpovídající rozsah podmětů a stimulů ve hře a běžných činnostech dítě obohacuje a usnadňuje mu cestu k ideálnímu vývoji.¹⁰

2.1 Sluch

Sluch patří mezi smysly, které jsou od narození plně vyvinuté. Novorozenec dokáže rozeznat matčin hlas, uklidní ho jemné tóny, hlasitých zvuků se naopak může leknot.¹¹

Pro vývoj řeči a celkový psychologický vývoj dítěte je zásadní zdravé sluchové vnímání. Dítě potřebuje rozlišit jednotlivé zvuky, poznat rozdíly mezi hláskami, stejně tak barvu a hlasitost zvukového projevu. K normálnímu vývoji sluchového vnímání je potřeba, aby sluchový aparát a část mozku, která zvuky zpracovává, byla v pořádku. Díky zdravému sluchu můžeme dítěti zprostředkovat zajímavé sluchové vjemy, předvést rozličnost zvukové škály a rozvíjet u něj muzikálnost a cit pro hudbu.

Pro rozvoj sluchu je potřebné dát přednost mluvenému slovu, zpěvu a vyprávění. Dítě učíme, že hudba má různé žánry. K žánrům se pojí i různé emoce z jejich poslechu. Například klidná píseň vyvolá jiný pocit než rytmická. Dítěti můžeme pomoci vnímat rytmus i hmatem, například mu přiložíme ruku na reproduktor či ústa. Rytmus můžeme reprodukovat i jinými činnostmi, třeba tleskáním, dupáním, chůzí, během nebo vyťukáváním na tělo dítěte. Podnětnou zábavou pro dítě může být i různé předvádění zvuků za pomoci klíčů, příborů, muchlání papíru, hudebních nástrojů, napodobování zvuků zvířat či dopravních prostředků.

2.2 Hmat

U novorozence je hmat nejvíce vyvinutým smyslem. Dítě díky tomuto smyslu vnímá hlazení, chování a podobně. Tyto činnosti dítěti dávají pocit bezpečí a stability, vnitřní vyrovnanost a povědomí o vlastním těle.

Dítě, které není ochuzeno o doteky, se vyvíjí s pocitem, že je vše v pořádku. Utvrzuje se, že si zaslouží laskavé jednání. Naopak děti, které v novorozeneckém věku

¹⁰ Srov. LAZZARI, Simona. *Vývoj dítěte v 1. - 3. roce*, s. 28.

¹¹ Srov. GREGORA, Martin a Milena DOKOUPILOVÁ. *Vývoj dítěte do jednoho roku: jak to vidí lékař a jak táta*, s. 41.

mají málo kontaktu, mohou mít problémy se sebevědomím, mohou mít sníženou imunitu nebo sklony k poruchám osobnosti.

Stejně jako ostatní smysly můžeme rozvíjet i hmat. Mezi prvním až třetím rokem života dochází k zdokonalení jemné motoriky. Dítě umí obracet stránky, trhá a mačká, uchopuje malé předměty, zkoumá jejich povrch a texturu. Dále dokáže díky hmatu rozeznat teplotu předmětu nebo jeho váhu. Například dítěti můžeme zprostředkovat kontakt s ledem, vodou, dřevem či látkou. K vývoji hmatového vnímání je zapotřebí i schopnost soustředit se, trpělivost a zájem dítěte.

2.3 Čich a chuť

Tyto dva smysly patří mezi ty velmi dobře vyvinuté již od narození. Novorozenec je schopný rozeznat matku podle vůně a chuti mateřského mléka.

Okolo druhého roku dítě dokáže zhodnotit, je-li mu čichový vjem příjemný nebo ne. Batole využívá čich i k poznání oblíbených potravin.

Dle Lazzariové je chuť naším nejprimitivnějším smyslem a o světě nám přináší nejméně informací. Chuťové pohárky rozlišují jen čtyři základní chutě, a to sladkost, kyselost, slanost a hořkost. Až po prvním roce se rozvíjí škála chutí. Dítě do té doby bylo zvyklé na neslanou a chuťově nevýraznou stravu.¹²

2.4 Zrak

Dle českého psychologa Langmeiera novorozenec vidí hned po narození. Jeho pohled zaujmou převážně pohybuující se předměty. Z výzkumu amerického psychologa Roberta Fantze také vyplývá, že novorozenec dokáže rozlišit základní tvary a barvy. Upřednostňuje kontrasty, prostorové podněty a jednoduché vzory (např. křivky a lomené linie). Pro novorozence je nejzajímavějším podnětem lidská tvář a obrazce, které ji připomínají.

Jak bylo uvedeno výše, novorozenec vidí již po narození, ale ostrost tohoto vidění je třicetkrát menší než u dospělého člověka. Neostré vidění způsobuje nezralost nervových drah, které se vyvíjí až do jednoho roku dítěte. Novorozenec má také oproti zraku dospělého menší zorné pole a do pěti měsíců věku ho nad vzdálenost jednoho metru zaujmou jen pohybuující se předměty.

¹² Srov. LAZZARI, Simona. *Vývoj dítěte v 1. - 3. roce*, s. 28 - 39.

Langmeier uvádí, že se nejedná o reflexní jednání. V době bdění už je novorozenec schopen vnímat své okolí i zrakem. Soustředění na konkrétní předmět se u novorozence velmi rychle vyčerpává, jeho zájem můžeme povzbudit jejich střídáním. Když bude pro dítě stimul dostatečně zajímavý, dokáže se na něj soustředit až deset minut. Vhodně zvolené podněty mohou měnit i emoční rozpoložení dítěte (například plačící dítě zklidní zajímavý podnět).

Novorozené dítě si dokáže viděné podněty zapamatovat a dále je zpracovávat. Již během pár dní života, umí dítě poznat obličej své matky. Zvládne se na její obličej soustředit déle než na tvář jiné ženy. Kromě obličejů si novorozenec dokáže zapamatovat i geometrické tvary, barvy a směry. Zapamatovaný podnět, ale novorozenec podrží v paměti krátce, nejdříve na několik sekund. Až po dvou měsících života je schopen si pamatovat objekt déle.¹³

¹³ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 33 - 34.

3 Psychomotorický vývoj

V této kapitole se detailněji věnuji psychomotorickému vývoji novorozence, kojence a batolete. Popisují v ní vývoj motoriky, kognitivní vývoj a změny v sociální oblasti. Dále charakterizují vývoj komunikačních prostředků a emoční vývoj.

3.1 Novorozenecké období

Již v prenatálním období plod od třetího měsíce po početí dokáže hýbat končetinami, otáčí hlavičku, otevírá a zavírá ústa a objevují se náznaky úchopového reflexu. Od pátého měsíce od početí již plod reaguje na podněty zvukové, vizuální a tlak či bolest. O měsíc později je plod schopen rozeznat jednotlivé zvuky od lidské řeči. V tomto období rozezná i hlas své matky. Dva měsíce před narozením je plod schopen se učit ze zkušeností. Plod je aktivní a kontroluje své prostředí. Dokáže reagovat na pohyby matky, hledá si svou pohodlnou polohu. Připravuje se i na sociální interakce, které probíhají ze začátku primárně s matkou.

Výše zmíněné dovednosti se po porodu zesilují. Příchod novorozence na svět plný nových podnětů je bezesporu pro nedovyvinutý organismus dítěte velkou zátěží. Ihned po narození stoupá u dítěte schopnost aktivně se zapojit do sociální interakce, stejně tak kontrola prostředí. Tyto charakteristické vlastnosti, které máme již z prenatálního období, jsou ve vývojové psychologii vcelku novinkou. Dříve bylo období prvních tří měsíců po narození označováno za období pasivní závislosti. Většina novějších výzkumů prokazuje, že schopnosti novorozence jsou větší, než jsme jim přisuzovali.¹⁴

Pro novorozence je nejčastějším projevem chování spánek, který trvá šestnáct až dvacet hodin denně. Jelikož je spánek velkou součástí dne novorozence, rodiče by mu měli dobře porozumět. Opakem doby spánku je doba klidného bdění, kterou můžeme u dítěte zaznamenat jen krátce. V této době je dítě plně soustředěné a pozoruje své okolí.¹⁵

Podle amerického pediatra Berryho Bazeltona můžeme u novorozence rozlišit šest „behaviorálních stavů“. Rozpoznání těchto stavů je důležité pro zacházení s novorozencem. Sociální interakce a zájem o okolí probíhá pouze v aktivním bdělém stavu.¹⁶

¹⁴ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 23 - 32.

¹⁵ Srov. SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova dítěte do dvou let: psychomotorický vývoj*, s. 15 - 19.

¹⁶ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 32.

- 1) **„Hluboký spánek** - *Dech je pravidelný, oči zavřené, bez spontánních pohybů, svalový tonus je nízký. Změna stavu je méně pravděpodobná než v ostatních stavech;*
- 2) **Lehký spánek (REM fáze spánku)** – *Oči jsou zavřené nebo i pootevřené, pod víčky pozorujeme rychlé oční pohyby, dech je nepravidelný úroveň aktivity nízká s drobnými záškuby či nahodilými pohyby, časté jsou změny mimického výrazu;*
- 3) **Dřímota** – *Přechodný stav mezi spánkem a bděním. Oči mohou být otevřené, ale kalné s neurčitým pohledem, nebo pootevřené. Úroveň aktivity je měnlivá s občasnými drobnými záškuby. Nízké svalové napětí;*
- 4) **Klidný bdělý stav** – *Oči jsou otevřené s jasným pohledem, dítě věnuje veškerou svoji pozornost dívání a naslouchání. Úroveň aktivity je nízká. Střední svalové napětí;*
- 5) **Aktivní bdělý stav** – *Oči jsou otevřené, pohybová aktivita značná s velkými pohyby končetin, častěji krátké hlasové projevy;*
- 6) **Pláč** – *Oči jsou otevřené nebo zavřené, velká pohybová aktivita, vysoké svalové napětí, dech nepravidelný, pláč.*¹⁷

Novorozené dítě má hned po narození vyvinuty základní reflexy, mezi které patří reflex hledací, sací, polykací, vyměšovací. Dále se vyvíjí reflexy obranné, orientační, úchopové a polohové. Díky těmto skupinám reflexů se dítě lépe adaptuje na nové prostředí.

Motorická stránka dítěte je notně nezralá. Novorozenec je zcela odkázán na péči okolních osob, není schopen udržet hlavičku, pěsti má většinu času zaťaté a nejsou ještě připravené na úchop.

Jednu výhodu v nevyzrálosti novorozeného dítěte přeci jen najdeme. Díky ní má možnost osvojit si mnoho vzorců chování. Donošený novorozenec se již dokáže učit a zpracovávat různé informace. Tyto informace si dokáže v paměti udržet až dvacet čtyři hodin. Může hledat ve svém okolí řešení různých problémů a je schopno rozlišit mezi příjemným a nepříjemným. Z toho vyplývá, že dítě je schopno vést jednoduché myšlenkové pochody. Pár dní po narození začíná mít základ pro pochopení principu kauzality, tedy, že jeho chování může mít nějaký následek. U schopnosti učit se nesmíme

¹⁷ LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 32.

zapomenout na to, že krátký čas bdění a nutnost opakování naučeného vyžaduje citlivý přístup pečovatelské osoby.

Velmi důležitá v dalším vývoji dítěte je synchronie pozornosti a afektu, která vzniká mezi primárním pečovatelem a dítětem. Jedná se o harmonii ve společném zaměření pozornosti a společně sdílených emocí. Sladěné chování pečovatele a dítěte umožňuje rychlejší proces učení. Langmeier dokonce tvrdí, že tato dovednost „intuitivního rodičovství“ je důležitá pro úspěšnou socializaci dítěte, více než jiné výchovné postupy. Nejzásadnějším znakem synchronie je „kontingentní reaktivita matky“, kdy matka okamžitě reaguje na potřeby dítěte. Stejně důležitá je pro novorozence i „konzistence péče“, ta označuje rutinní zacházení v péči o dítě.

U novorozenců můžeme pozorovat silné „protosociální“ citění. Dítě vnímá nejlépe lidský hlas, úchopový reflex je nejsilnější, když dítěti vložíme do dlaně prst. Plazivé reflexy jsou silnější, když dítě položíme na nahé tělo. Celkově pozitivně reaguje na přímý lidský dotek.¹⁸

Daniela Sobotková souhlasí s Langmeierem, že pro novorozence jsou nejzajímavější podněty právě ze strany nejbližších lidí. Sobotková zde dodává, že kontakt s rodiči je pro novorozence velmi žádoucí a rodiče by měli dítěti naplnit potřebu kontaktu v každé době bdění. Nejlépe rodiče naváží s novorozencem citový vztah skrze „povídání“, kdy rodič zaujme pozornost dítěte a mluví na něj.¹⁹

Předpoklad k sociální interakci je patrný i na schopnosti napodobovat mimiku dospělých. Jedná se o jednoduché mimické výrazy jako otevření, pootevření, zavření očí a plazení jazyka. Vrozenou má dítě i škálu základních mimických výrazů pro radost, strach, nechuť, smutek a překvapení. Tyto mimické výrazy je schopno nevědomě napodobit. Novorozenec při napodobování těchto emočních výrazů nejdříve pozoruje svůj model, poté se postupně snaží daný výraz napodobit.²⁰

„Pokud bychom měli dát jedinou jednoduchou radu, jak si s malým dítětem hrát, můžeme rodičům doporučit, aby své dítě co nejčastěji napodobovali. Imitace totiž dobře splňuje všechny požadavky na kvalitní interakci – je vždy kontingentní a respektuje okamžité ladění i tempo dítěte, je jednoduchá, a tedy dobře přizpůsobená možnostem dítěte, dítě se jí snadno naučí očekávat.“²¹

¹⁸ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 33 - 37.

¹⁹ Srov. SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova dítěte do dvou let: psychomotorický vývoj*, s. 28 - 29.

²⁰ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 37 - 45.

²¹ LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 45.

3.2 Kojenecké období

Jak je uvedeno výše, novorozenecké období, ač trvá jen krátce, je klíčové pro další vývoj. Vrozené předpoklady k interakci se světem a společnostmi se v nadcházejících měsících rozvinou do takové míry, že je dítě schopno řídit vlastní vůlí činnost, kterou provádí. Učí se postupně řídit své tělo, aby se dokázalo okolo prvního roku života pohybovat jako dospělý jedinec. Jedná se o vzpřímené držení těla, záměrný úchop předmětů a zahájení řeči.

Během prvního roku života dochází u dítěte k rychlému vývoji. Tento vývoj se dle výzkumů řídí jistou zákonitostí. Velký podíl na vývoji má tělesný růst a zrání centrální nervové soustavy. Vývoj může pozdržet, nepříznivě ovlivnit nebo naopak iniciovat prostředí a vnější podmínky, ve kterých kojeneček žije.²²

Okolo druhého měsíce můžeme u kojence zaznamenat další vývojový krok a to první vědomý úsměv. Už během prvního měsíce zaznamenáme u dítěte jakési rozjasnění v obličejí, které úsměv velmi připomíná. Tato grimasa je však velmi pomíjivá a nevědomá. Kojeneček se obvykle usměje, když reaguje na lidskou tvář v jeho zorném poli. Úsměv trvá delší dobu a je prvním projevem společenského kontaktu dítěte.²³

Ve věku třech měsíců dítě leží většinu času v poloze naznak s otevřenými pěstičkami. V této poloze dokáže zachytit pohledem předměty v jeho zorném poli, které sleduje nejen pohybem očí, ale i pohybem hlavy. Volnější ruce se připravují na aktivní úchop, nejdříve se jedná o nekoordinované pohyby směrem k objektu. Úchop však dítě zcela ovládne až okolo čtvrtého měsíce. V poloze na bříšku se dítě opírá o předloktí a hlavičku má zvednutou šikmo nad podložkou. Pláč je stále primárním způsobem komunikace, ale jeho místo postupně nahrazují hlásky a pláč se stává méně častým komunikačním prostředkem.²⁴

Ve třech měsících je důležitá i role úst. Ústa už nejsou jen pro přijímání potravy, ale slouží i k objevování věcí. Stávají se důležitým hmatovým orgánem s poznávací funkcí a tato funkce jim vydrží až do dalšího věkového období. Rodiče v této fázi nemohou dětem odpírat strkání hraček do pusy. Spíše musí dohlížet na čistotu

²² Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 48.

²³ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*, s. 38.

²⁴ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 52 - 54.

a bezpečnost hraček. Ze studií vyplývá, že kojenci, kteří mohli hračku prozkoumat ústy, si s ní pak vydrží déle hrát.²⁵

Půlroční dítě dokáže s oporou sedět vzpřímeně, drží přitom hlavičku a záda se prohýbají v oblasti beder. Bez opory se záda dítěte bortí do oblouku, brzy na to dítě padá. Když dítě podržíme v podpaží, vzpírá se ve stoje. Úchop se také zlepšuje, dítě používá při něm jen jednu ruku a sahá po věcech celou dlaní. Zatím nedokáže uchopit drobnější předměty. S uchopenými hračkami již dokáže zacházet, například bouchat s nimi o sebe nebo jen přendávat z ruky do ruky.

Během osmého a devátého měsíce nastává ve vývoji velký zlom. Kojenec již dokáže sedět bez opory, jak dlouho chce. Pokrok můžeme zaznamenat nejen v ovládnutí těla, ale i v poznávání světa, který pozoruje více z horizontální roviny. Dítě v tomto období přichází na nový způsob pohybu, a tím je lezení. Dokonce se s oporou zvládne postavit a později chodit okolo nábytku. Úchop probíhá za pomoci palce a ukazováčku a díky tomu kojeneček dokáže zvednout drobnější předměty. Předměty dokáže i vědomě pouštět. Zvládne držet a přikusovat rohlík, či pít samo z hrnku. Mění se i zájem dítěte. V prvních měsících jeho pozornost přitahovaly spíše velké, výrazné objekty. Nyní ho naopak zajímají spíše detaily a malé věci. V tomto období začíná také poznávat vztahy mezi předměty, tluče kostkami o sebe nebo vyjme drobnou věc z nádoby. Změna nastává i v chápání lidské řeči, kojeneček dokáže porozumět jednoduchým povelům (udělej „pápá“ a „paci-paci“). Objevují se i první slabiky, které mají význam.

Okolo roku života je kojeneček schopen stát bez opory a chodit s pomocí. Hra je stále na stupni zkoumání hraček a prostoru. Dítě zvládá odlišit jednotlivé hračky podle vlastností a podle nich si s nimi hraje. V řeči nezaznamenáváme velké pokroky, ač dítě již hodně slov chápe a ve svém slovníku má obvykle tak šest slov.

3.2.1 Kognitivní vývoj

Myšlení kojence je senzomotorické, to znamená, že je stále podmíněné skutečně prováděnou činností a přímým vnímáním. Okolo čtvrtého měsíce dítě dosáhne dalšího pokroku, z vrozených reflexů začíná koordinovat pohyby. Když drží nějaký předmět v ruce, zvládne se na něj i dívat. Dítě získává zkušenosti a díky těmto zkušenostem dokáže předvídat následky své aktivity. Když ho činnost zaujme, dokáže ji i opakovat.

²⁵ Srov. SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova dítěte do dvou let: psychomotorický vývoj*, s. 49 - 51.

Tato dovednost se nazývá „kruhová reakce“, kdy dítě dokáže dříve náhodnou činnost zopakovat.

Od osmi měsíců začíná kojeneček rozlišovat mezi prostředkem a cílem. Užívá ověřené vzorce chování, když se chce dostat k hračce přikryté plenkou, musí nejdříve odstranit plenku a až pak uchopí hračku. Hledání předmětů, které zrovna nevidí, naznačuje schopnost chápat trvalost předmětu v čase.²⁶

3.2.2 Vývoj v sociální oblasti

V kojeneckém období se objevují první známky sociálních vztahů. Podle badatele Reného Spitze dochází u kojence ke třem fázím vývoje vztahu. První fáze se nazývá „stádium preobjektivní“ a trvá do třech měsíců dítěte, kdy kojeneček nemá žádný konkrétní vztah k objektům. Neprojevují se tedy trvalejší vztahy. Druhé stádium nese název „předběžného objektu“, které obvykle trvá do půl roku. Kojeneček dokáže rozeznat lidskou tvář od ostatních předmětů. Vytváří si trvalejší vztah k osobě, která o něj pečuje. Poznává ji podle základních rysů v obličejí a reaguje na ni úsměvem. Třetím stádiem označujeme „stádium objektu“, které se objevuje od šesti do sedmi měsíců. Nyní dítě dokáže odlišit cizí tvář od známé. Při separaci od známé osoby prožívá úzkost. Od této doby se dítě citově připoutává k primárnímu pečovateli.

V tomto období se tedy nalézají specifický vztah k jedné osobě. Jeho kvalitu však nemůžeme soudit podle pozitivních emocí, jako je úsměv na matku a podobně. Naopak znakem vznikajícího pouta jsou právě negativní emoce jako strach a úzkost z odloučení. U dítěte dochází k separační úzkosti a mimo jiné prožívá i strach z cizích osob. Tyto stavy jsou ve vývoji dítěte naprosto normální. Vztah k matce v dětství dále ovlivňuje budoucí vztahy přátelské, partnerské i rodičovské.²⁷

Dětský psycholog Zdeněk Matějček udává, že kojeneček měl již dostatek času na to poznat své rodiče. Věnoval jim svou pozornost, jen když nevnímal něco poutavějšího. To se okolo sedmého měsíce změní. I když si dítě hraje, vyžaduje kontakt s rodičem i jen krátký odchod z dohledu ho rozruší. Matějček tento moment popisuje jako „dozrání úzkosti z odpuštění“.²⁸

²⁶ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 54 - 59.

²⁷ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 60 - 63.

²⁸ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*, s. 67.

Vývoj v utváření vztahu s matkou studovala také psychoanalytička Margareta Mahlerová, která tvrdí, že k pochopení vlastní osoby přichází dítě právě díky vztahu s matkou. Tento postupný vývoj Mahlerová rozdělila do šesti dílčích fází.

První fáze, která probíhá v prvním měsíci života, se jmenuje období „normálního autismu“. Dítě v této fázi většinu času spí a je zaměřeno hlavně na uspokojování svých základních potřeb. Nerozlišuje sebe, matku ani okolí.

Druhou fází můžeme zaznamenat mezi druhým až čtvrtým měsícem, která se nazývá „normální symbióza“. Dítě se zatím neodlišuje od matky, s kterou tvoří jistou dvojici, ale dokáže rozlišit sebe a matku od okolního světa.

Třetí fází je „diferenciace“, která probíhá mezi čtvrtým až desátým měsícem. Kojenec již dokáže odlišit matku od ostatních osob a může se projevit strach z cizích osob. V tomto období dítě zkoumá své okolí a vlastní tělo. Na konci tohoto období se silně projevuje separační úzkost.

Čtvrtá fáze „procvičování“, která probíhá do šestnácti měsíců, se projevuje aktivním vzdalováním od matky. K matce se však opět vrátí pro emoční zklidnění a energii na další zkoumání okolí. Díky těmto krátkým odloučením se dítě odlišuje od matky a upevňuje si s ní vztah. Dítě vyžaduje neustálý zrakový nebo sluchový kontakt s matkou. Při nucené separaci může u dítěte dojít k porušení vývoje osobnosti. Naopak při úspěšném zvládnutí tohoto období dochází k vytvoření základů asertivity, autonomie a zvědavosti.

Pátá fáze „znovusblížení“, která je časově vymezena mezi šestnáctým až dvacátým pátým měsícem, přináší intenzivnější navazování vztahů s dalšími lidmi. Dítě zapojuje matku i ostatní členy rodiny do interakcí a lépe zvládá frustraci. Přichází druhý vrchol separační úzkosti. Ve vztahu k matce se objevují dva opačné postoje. Prvním se dítě dožaduje matčiny pozornosti a kontaktu, na druhou stranou vůči matce vykazuje negativní emoce.

Poslední fází je fáze „individualizace“, která probíhá od dvacátého pátého měsíce až do třicátého šestého. Dítě plně chápe své já a chová se zcela individuálně. V tomto období si nachází zalíbení ve hře o samotě a zvládne kratší odloučení od matky.

Jak bylo uvedeno výše, vztah k matce je jedním z nejdůležitějších mezníků v životě dítěte. Ač byly výzkumy prováděny převážně s matkami, nevylučuje se, že dítě dokáže navázat stejně silný vztah i s jiným členem rodiny. Například vztah s otcem má dvě specifické vlastnosti. Otec si s dítětem hraje jinak než matka. Při hře se věnuje více

fyzické činnosti, mívá rychlejší tempo a obsahuje i nepředvídatelné zvraty. Dítě při této hře prožívá pozitivní emoce a je na ni citlivější. Oproti tomu matky volí více aktivity, ve kterých využívají hračky. Hra bývá klidnější, verbální s pomalými přechody. Matka více reaguje na změny v pozornosti dítěte. Díky emoční hře s otcem se dítě učí komunikovat prostřednictvím emocí a chápe jejich význam.

Důležitá v dalším vývoji je i „sdílená pozornost“, kdy dítě přitahuje pozornost rodiče k předmětu svého zájmu. Sdílená pozornost je i způsob komunikace mezi dítětem a rodičem, kdy se dítě pohledem zeptá matky, zda vyhodnotila neznámou situaci jako bezpečnou. Dítě jedná podle pozitivní nebo negativní reakce matky. Dokáže tedy pochopit, že matka situaci chápe lépe a poslechne ji.

Langmeier uvádí, že sdílená pozornost je důležitá při rozvoji řeči, pozornosti, dovednosti užívat předměty a schopnosti abstrakce. Při vývoji řeči dítě nespojuje jen nahodile slabiky s předměty, ale při výzvě sleduje směr pohledu matky a předmět vyhledává. Sdílení pozornosti na konkrétní předmět vydrží dítěti déle, než když se soustředí samo. Dovednost užívání předmětů umožňuje dítěti pochopit, na co je jaký předmět určen a chápe jeho využití. Abstrakci rozvíjí matka opakovaným zdůrazněním důležitých znaků situací, kdy se dítě učí chápat celek konkrétních životních stavů.²⁹

3.3 Batolecí období

Ukončením prvního roku dítě vstupuje do batolecího období. Dítě se učí nejdříve si stoupnout a obcházet nábytek. Teprve až tyto dovednosti dostatečně procvičí je schopno udělat první samostatné krůčky. Pláč jako komunikační prostředek ustupuje do pozadí a nahrazuje ho ukazování na věci a první slova. Spánek se dělí na noční a denní, kdy noční trvá obvykle jedenáct hodin a denní tři. Každé dítě má však jinou potřebu délky spánku, časy uvedené výše jsou tedy pouze orientační. Doba bdění se prodlužuje a představuje hlavní prostor pro hru.³⁰

3.3.1 Vývoj hrubé motoriky

U batolete vidíme největší rozvoj v hrubé i jemné motorice a řeči. Jak je uvedeno výše, batole dělá své první krůčky už okolo prvního roku. Nejedná se zatím o samostatnou

²⁹ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 63 - 70.

³⁰ Srov. SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova dítěte do dvou let: psychomotorický vývoj*, s. 85.

chůzi, ta je patrná mezi třináctým a patnáctým měsícem. Lezení z velké části nyní střídá právě chůze, která je pro dítě účinnější styl pohybu. Batole je nyní schopno rozejít se z volného postoje, ujít delší vzdálenost a samo se zastavit, aniž by se přidržovalo. Styl chůze je zatím nejistý, doprovází ji časté pády na zadeček. Po patnáctém měsíci je dítě v chůzi stabilnější, padá méně a je schopno krátkého strnulého běhu. Dítě ve věku dvou let zvládne běh bez pádů a dokáže překonat i nerovný terén.

Batole se učí překonat i úroveň schodů. Nejprve se učí pomocí lezení, okolo šestnáctého měsíce je schopno překonávat schody ve stoje s pomocí. Ve dvou letech zvládne dítě bez pomoci jít nahoru po schodech, kdy k sobě postupně přikládá nohy na jeden schod. Až ve dvou a půl letech je dítě schopno vyjít schody, tak jako dospělý. Sejít samostatně dolů batole zvládá až okolo třetího roku života.

Ve dvou letech se batole naučí poskočit, nejdříve snožmo na místě, pak z malé výšky. Skok do dálky zvládne dítě až o rok později. Mimo chůzi, zdolávání schodů a skákání je dítě okolo tří let schopno jízdy na tříkolce.

3.3.2 Vývoj jemné motoriky

U pohybů rukou a prstů při uchopování a manipulaci s drobnými předměty můžeme také pozorovat rychlý rozvoj. Během kojeneckého období dítě zvládalo úchop, nyní přichází na řadu těžší úkol, a to záměrné pouštění předmětů na určité místo. Do této doby dítě předměty spíše házelo na zem, po roce života už batole pouští drobné předměty koordinovaně. Je tedy schopno postavit na sebe třeba dvě kostky, věž z kostek není problém pro batole staré osmnácti měsíců. Po druhém roce batole umí kostky skládat nejen do výšky, ale i vodorovně vedle sebe. Během třetího roku batole dokáže napodobit složitější objekty z kostek, navlékání korálek na šňůrku pro něj již také není problém. Pokroky v jemné motorice jsou zapříčiněny i zrajícím vnímáním batolete. Batole například zvládne rozlišit geometrické tvary.

Jisté krůčky vpřed můžeme vidět i v pokusech o čmárání. Ze začátku batole zachází s tužkou jako s každým jiným předmětem. Až později se učí s tužkou dělat nejisté, nahodilé a nerovné tahy, které obvykle končí za krajem papíru. Ve věku dvou a půl let dítě zvládá napodobit čáru podle předlohy. Ke konci batolecího období dítě dokáže nakreslit kruh či křížek bez předlohy od dospělého. Dále se ve vývoji připravuje ke kresbě předmětů a lidí.

3.3.3 Vývoj řeči

Vývoj řeči zaznamenává také velký pokrok. Na konci prvního roku již batole zvládne porozumět tomu, co mu říkáme, zvládá pochopit i jednoduší úkony jako „udělej paci“ či „udělej pápá“. Dokáže pochopit i zákaz „ne-ne“. Chápe i názvy předmětů v domácnosti a zvládne na ně ukázat, když ho k tomu vyzveme. V tomto období dítě objevuje i první vlastní slůvka. Jedná se převážně o „dětský žargon“ (napodobování zvuků, hlasů zvířat nebo lidských výkřiků, bez hlubšího významu), kterému rozumí hlavně primární pečovatelé. Kojenec se naučil i způsoby lidského rozhovoru. Vede dialog s matkou, kdy dítě žvatlá, matka mu zatím pouze naslouchá, když dítě přestane žvatlat, ujme se slova matka. Mezi desátým a jedenáctým měsícem dítě zvládne pronášet krátké „větíčky“, které zatím nemají konkrétní význam. Jedná se jen o napodobování intonace lidské řeči, vyjadřují určitá sdělení, otázku či rozkaz. Tento krátký monolog se postupně prodlužuje do delších „promluv“, nezaregistrujeme v nich však určité slovo.

Významná součást komunikačních dovedností jsou gesta, která si dítě postupně osvojuje a dokáže pochopit. Jako první gesto můžeme například uvést zvednutí ruček k matce, když se k němu nakloní. Dítě následně pochopí, že když zvedne ruce, bude pochováno a toto gesto provádí s jistým záměrem. Tento způsob komunikace ovládá již půlroční dítě, v batolecím věku se dále rozvíjí skrze schopnost sdílení pozornosti. Jedná se o schopnost regulovat zaměření pozornosti a přemísťovat ji mezi předměty a osoby s pomocí gest. Zprvu se tato schopnost váže k matce, která upoutává pozornost dítěte ke konkrétním předmětům, nebo zaměřuje pozornost na předměty, které si vybralo samo dítě.

Po půl roce života dítě zvládá ovládat „odkazování pohledem“. To znamená, že dítě je schopno chápat vztah já – předmět – matka a očekává odezvu matky na své jednání. Začátkem batolecího období tato schopnost narůstá převážně v nejednoznačných situacích. Jako příklad můžeme uvést, když se k batoleti přiblíží nový člověk nebo objeví nový předmět, nejdříve se podívá na matku a podle její reakce usoudí, jestli má mít strach či nikoliv.

Velký pokrok v mluvené řeči můžeme zaznamenat okolo dvou a půl let, kdy dítě začíná rozumět symbolickému významu slov. Rozumí většímu počtu slov a mnohem více jich zvládá používat. Vývoj slovní zásoby je zprvu pozvolný, poté velmi zrychlí. Po prvním roce života batole používá okolo šesti slov, v osmnácti měsících zvládne

aktivně používat dvacet až třicet slov. Velký vzrůst zaznamenáme do dvou let, kdy dítě dokáže používat dvě stě až tři sta slov.

V této době rychlého růstu slovní zásoby začíná dítě chápat, že každá věc má své jméno. Později dokáže naučená slova spojovat, ohýbat, skloňovat a časovat. Mezi prvními slovy, která si dítě osvojí, jsou převážně podstatná jména, na druhém místě jsou slovesa a přídavná jména, jako poslední jsou zájmena.³¹

Gregora uvádí, že batole rozšiřuje slovní zásobu každým dnem. Slova může ještě komolit, některé hlásky nezvládá vyslovit, převážně netvoří celé věty ale i tak se s ním dá lépe komunikovat. Navíc Gregora tvrdí, že ve dvou letech začíná dítě mluvit samo se sebou. Jedná se o „egocentrickou řeč“, která batoletě pomáhá při myšlení, zpracování informací a pojmenování vlastních emocí.³²

Až do dvou let může dítě v rozmluvě o sobě používat třetí osobu. O rok později zvládne svou osobu označit v první osobě. Výše uvedené jisté normy vývoje řeči nemůžeme však praktikovat na všechny děti. Každé dítě má své vlastní tempo v osvojování řeči, tyto normy jsou tedy pouhým ukazatelem. Rozdíly ve vývoji se srovnají v pozdějším věku.

3.3.4 Vývoj v sociální oblasti

Schopnost chodit a domluvit se dítě postupně posouvá k větší samostatnosti. Na začátku batolecího období si již dítě dokáže dojit, kam potřebuje, zvládá si vzít předmět, který chce. Zvládá pomáhat při svém oblékání, snaží se k jídlu používat lžičku a umí pít z hrnku. Okolo druhého roku si dítě osvojuje i udržování tělesné čistoty. V tomto věku batole došlo k pochopení vykonávání potřeby a začíná se učit vyprazdňovat na nočník. Až ve třetím roce života se dítě učí samostatně oblékat, vylepšuje stolovací návyky, dokáže si umýt ruce a dává tím najevo svou samostatnost.

3.3.5 Kognitivní vývoj

Během prvního roku nezaznamenáme velký pokrok v jemné motorice a vývoji řeči. Podle filozofa Jeana Piageta dochází v období šestnácti měsíců až dvou let k ukončení vývoje senzomotorické inteligence a přichází na řadu stádium „symbolického“ a „předpojmového myšlení“.

³¹ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 72 - 76.

³² Srov. GREGORA, Martin a Jana KROPÁČKOVÁ. *Vývoj batolete od jednoho roku do tří let*, s. 68, 98.

V poslední etapě senzomotorického vývoje, kdy je dítě závislé na bezprostředním vnímání a motorickém ovládnutí světa, dokáže nyní experimentovat a jeho pozornost přitahuje vše nové. Experimenty zahrnují řešení situací s pomocí známých prostředků a vynalézání nových, když známé nestačí. Dítě dokáže tedy používat představu, která se liší od situace, kterou zrovna prožívá. Jedná se o „oddělenou nápodobu“, kdy batole napodobuje model, který není přítomen.

Koncem druhého roku, kdy si dítě plně osvojí soustavu slovních znaků, přestává být jeho myšlení závislé na bezprostřední činnosti s reálnými předměty. Aktivity dělané s reálnými věcmi se mohou změnit na činnosti konané jen v mysli. Tato fáze „symbolického myšlení“, která trvá od dvou do čtyř let, dítěti umožňuje používat slova jako „předpojmy“ více než skutečné pojmy, které zatím nenabývají trvalejšího rázu. Dítě si díky zkušenostem dokáže vytvořit úsudek, ve kterém „předpojmy“ spojuje. Usuzování je zatím jednoduché, ovlivněné fantazií, která nefunguje při řešení logických problémů.

3.3.6 Emoční vývoj a socializace

Batole je stále hodně závislé na primárním pečovateli nebo na ostatních členech domácnosti. Separační reakce může vyvolat i kratší odloučení, stejně tak jako v prvním roce života. S přibývajícím styly komunikace, může svou nelibost z odloučení dávat více najevo. Psychoanalytik John Bowlby a James Robertson charakterizovali separační reakce, které rozdělili do tří fází, u dětí od osmnácti do dvaceti čtyř měsíců, které byly poprvé odděleny od svých matek při pobytu v nemocnici.³³

- 1) **„Fáze protestu:** Dítě křičí a volá matku – čeká na základě své předchozí zkušenosti, že ona přijde, když ji bude dost vytrvale volat;
- 2) **Fáze zoufalství:** *Dítě postupně ztrácí naději na přivolání matky, křičí méně a odvrací se od okolí ve stavu hluboké stísněnosti: odmítá stále navázat kontakt s druhými, kteří se mu snaží pomoci, odmítá i hračky, často leží typicky s hlavou zabořenou do podušek;*
- 3) **Fáze odpoutání od matky:** *Dítě potlačí postupně své city k matce a je schopno se připoutat k jinému dospělému, najde-li někoho, kdo mu mateřskou péči nahrazuje – jinak ztrácí svůj vztah k lidem a upoutává se spíše na věci.“³⁴*

³³ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍROVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 76 - 80.

³⁴ LANGMEIER, Josef; KREJČÍROVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 80.

Výše zmíněné fáze se mohou projevit v různých časových intervalech. Vnější pozorovatel může zaměnit poslední fázi za příznivý projev adaptace, Robertson a Bowlby si však myslí, že jde o obranný mechanismus, který může způsobit problém v dalším vývoji osobnosti. Při pozorování těchto separačních reakcí bychom měli myslet na to, že jsou zcela přirozené a znamenají, že se dítě do této doby vyvíjelo tak, jak má. Vztah s matkou je dostatečně silný a dítě se jeho ztráty obává. V druhém případě, kdy tyto reakce nezaznamenáme, jedná se nejspíše o slabý vztah k matce a dítě může být tedy vývojově poškozeno. Dlouhodobé odloučení může způsobit opoždění v psychomotorickém vývoji a narušit základ osobnosti.

Novější studie dokládají, že separační reakce mohou probíhat i jinak. Například kojenci, kteří jsou více aktivní, využijí čas separace k objevování než k pláči. Naopak u dítěte, které je pasivní obětí situace, můžeme pozorovat úzkost a beznaděj. Úzkostné stavy se neobjevují, když se dítě samo vzdaluje od matky, má tedy situaci pod kontrolou a není od matky násilně separováno.

Důležitá je v této fázi hra, s jejíž pomocí dítě obrátí svou pozornost jinam. Pomáhá i k znovu prožití celé situace. Když dítě dokáže chápat symbolicky, může díky této symbolické hře převzít situaci do svých rukou. To mu následně pomůže vyrovnat se s těžkou situací, kterou nezvládá rozumově pochopit.

I když je v batolecím období dítě stále dost závislé na matce, buduje i jiné sociální vztahy ve své rodině. Odchod matky už není pro dítě tak stresující, pokud zůstane s jinou osobou z rodiny. Dítě si postupně nachází svou roli v rodině a podle ní jedná. Tuto roli může ohrozit příchod mladšího sourozence, dítě reaguje na tuto změnu žárlivostí. Po rozumové stránce je dítě lépe připraveno na mladšího sourozence po dovršení tří až čtyř let, kdy dokáže navázat vztahy s lidmi z blízkého okolí.

Ve dvou letech je dítě již schopno navázat vztah se svými vrstevníky. Jedná se hlavně o projevy krátké výměny pozornosti, tahanice nebo podávání hračky. V tomto období se objevuje „paralelní hra“ (děti si hrají sice vedle sebe, ale každé samo svou hru). Až o rok později má hra více podobu spolupráce nebo soupeřivosti. Hry jsou na jednoduchém principu manipulace, objevování vlastností věcí a experimentování. Složitější druhy her zvládá dítě až v dalším vývojovém období.

U batole se také vyvíjí „prosociální chování“ (umět nabídnout druhému pomoc, utěšit jej, či rozveselit). Spoluprožívání pozitivních emocí a sdílená pozornost je pro batole motivující. Dítě si uvědomuje, že i druzí mohou něco vidět, cítit a chtít.

Roste tak jeho schopnost sociálního porozumění. V tomto období si osvojí slova označující myšlení, přání a pocity. V dalším vývoji stále hraje velkou roli kvalita vztahu s primárním pečovatelem a emoční sdílení mezi dítětem a matkou. Jestli matka neprojevuje dostatečné vcítění do pocitů dítěte, je pro dítě těžší porozumět svým emocím i emocím druhých. Dochází tedy k poškození rozvoje empatie, která je významná právě v „prosociálním“ chování. Porozumění vlastním emocím je důležité i k rozvoji sebeovládání. Pokud dítě porozumí svým emocím a slovně je pojmenuje, může od těchto emocí získat odstup a následně je dostane pod kontrolu.

V batolecím období nacházíme i fázi vzdoru, kdy se dítě postupně zapojuje do společnosti, je samostatné a vezme si, co chce. Tuto touhu po vlastnictví však mohou překazit rodiče. Následně dítě projeví vztek a odmítání. V této etapě můžeme pozorovat u dítěte uvědomění sebe sama. Období vzdoru je nejvíce patrné od dvou do tří let, projevuje se i vetováním příkazů a položených otázek. Vrchol tohoto období zaznamenáme okolo dvou a půl let dítěte. Vzdorovitost je součástí vývoje dítěte, pokud nepřetrvává moc dlouho, není nadměrná a je jistým způsob zvládnutelná. Dítě se snaží být co nejvíce samostatné a přitom se setkává s překážkami, které mu přináší příkazy dospělých.

Nechceme však po dítěti, aby plnilo všechny naše rozkazy a přání. Vyžadujeme po něm i samostatnost v rozhodování, které mu přinese pocit zadostiučinění a posouvá ho dál ve vývoji. V období vzdoru můžeme nalézt i fázi rané poslušnosti, která je interpretována jako první krok k socializaci, kdy dítě chápe a osvojuje si morální normy společnosti. Podle polské psycholožky Grazyny Kochanske můžeme rozeznat dva typy dětské poslušnosti, které jsou rozdílné v motivu uposlechnutí příkazu. První typ se nazývá „dobrovolná poslušnost“, kdy batole přijímá pravidla rodičů za své a podle nich také jedná. Naopak druhý typ „situační poslušnost“ je podmíněn dohledem dospělého na splnění úkolu. Dítě přitom nedává najevo pocity souhlasu či radosti.

Při výchově bychom měli volit postupy, kdy dítěti dáme pevné hranice a používáme dialogické výchovné strategie (vyjednávání, hledání kompromisu, empatie). Důležitá je při řešení konfliktů, hraní a celkově při komunikaci, právě již zmíněná citlivost rodičů. Za nevhodný styl výchovy můžeme považovat trestající, kdy dítě prožívá zlost a je neposlušné. Důležitý je při výchově i temperament dítěte a sebejistota rodičů v jednotném přístupu k dítěti.

Ke konci batolecího období u dítěte sílí potřeba hrát si s vrstevníky. Tuto potřebu mohou dobře naplňovat mateřská centra a podobné organizace. Batole se zde učí komunikovat s vrstevníky, hrát si a soupeřit s nimi. Nachází zde i nové podněty k rozumovému a hernímu vývoji. Děti, které jsou zvyklé na pobyt se svými vrstevníky, jsou pak lépe připraveny na docházku do mateřské školky.³⁵

³⁵ Srov. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2, s. 80 - 87.

4 Hra

Česká psycholožka a pedagožka Daniela Sobotková tvrdí že, „*k pozvolnému osvojování dovedností a rozvíjení schopností nejlépe dochází formou hry. Hra je spontánní učení z vlastní iniciativy dítěte, vychází z jeho vnitřní motivace a probíhá pod jeho vlastní kontrolou. Pro dítě je to důležitá práce, ze které by nemělo být vyrušeno.*“³⁶

Simona Lazzariová stejně jako Sobotková přirovnává hru k důležité práci. Navíc oproti Sobotkové dodává, že dítě díky hře zdokonaluje hrubou a jemnou motoriku a koordinaci pohybů. Procvičuje v ní trpělivost, vytrvalost, koncentraci a řeč. Přes hru dítě dokáže lépe pochopit fyzikální zákonitosti a může mu pomoci i po duševní stránce.³⁷

4.1 Vývoj hry u dítěte

Dle Sobotkové se hra ve třech až šesti měsících zaměřuje na pozorování hraček a nejbližšího okolí. Vhodná je tedy hra s hračkami se zavěšenými hračkami, které dítě náhodnými pohyby zachytává. Později si dítě spojí dotek hračky a její pohyb. Začne tedy hračky rozhoupávat samo a vědomě. Tímto úkonem začíná chápat spojitost mezi příčinou a následkem. Při tom dochází k rozvoji myšlenkových procesů, k rozvoji pozornosti a paměti.

Při úchopu se od ostatních prstů odděluje palec, zlepšuje se se tedy celý úchop a jemnější manipulace s předměty. Dítě uchopuje předměty a poznává jejich vlastnosti. K poznávání světa nyní více používá i hmat.

Mezi sedmým a desátým měsícem života dítěte se zlepšuje i jeho pohyb. Je tedy vhodné zařadit pohybové hry. Dítě například lákáme, aby lezlo přes překážky, nebo zvedáme do výšky. Tyto pohybové hry mají příznivý vývoj i na duševní stránku jeho osobnosti. Ukazujeme mu, že vyhazování do výšky může být příjemné.

Oblíbená je i hra „na házení“. Dítě hází věci okolo sebe, pozoruje dráhu letu hračky a dožaduje se jejího zvednutí.

4.1.1 Hra „na schovávanou“

V období sedm až deset měsíců přichází i hra „na schovávanou“. Dítě už chápe existenci předmětů a osob, které nemá stále v zorném poli. Začíná tedy vhodná doba pro hru

³⁶ SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova dítěte do dvou let: psychomotorický vývoj*, s. 138.

³⁷ Srov. LAZZARI, Simona. *Vývoj dítěte v 1. - 3. roce*, s. 13.

„na schovávanou“. Hru můžeme rozvíjet a její obtížnost určovat sami. Například můžeme pod látkovou plenu schovat větší hračku. Dítě uvidí její obrys a mělo by hračku začít hledat. Když dítě hračku nemůže najít, pomůžeme mu jejím odkrytím a zase ji rychle přikryjeme. Když tuto hru dítě zvládá, můžeme pod plenu schovat menší předmět, jehož obrys nebude tak znatelný. Předměty můžeme schovávat i pod jiné skryše, například pod polštář či hrnek. Nejdříve se dítě zaměří na hrnek a na schovaný předmět zapomene, když budeme hru opakovat, hrnek mu zevšední a předmět začne hledat. Když dítě předmět najde, následuje pochvala. Hru můžeme opět ztížit tak, že přidáme ještě jeden hrnek. Hra nyní rozvíjí nejen pozornost ale i paměť.

Mezi jedenáctým a čtrnáctým měsícem se dále vyvíjí hra „na schovávanou“. Nyní používáme ke hře dva stejné hrnky, pod jeden schováme menší předmět, bez dohledu dítěte. Dítě pak může zvednout jen jeden hrnek a podívat se, jestli se pod ním předmět nachází. Procvičují tak paměť, pozornost a myšlení.

Mezi patnáctým a osmnáctým měsícem života dítě zvládá obtížnější variantu hry „na schovávanou“. Hračku před zraky dítěte schováme pod jeden ze dvou hrnků, pak ji rychle vyndáme a dáme pod druhý hrnek. Dítě bude hračku hledat pod prvním hrnečkem, i když vidělo, že jsme ji přemístili pod druhý.

Hru můžeme ještě ztížit, když hrnky po vložení hračky promícháme.

4.1.2 Hra „na dávání“

Na konci sedmého a desátého měsíce přichází i hra „na dávání“. Dítěti podáme hračku do ruky, když si ji od nás vezme, poprosíme ho, aby nám hračku dalo. Nejdříve se dítě hračky nechce vzdát, sice nám podá hračku, ale nechce ji pustit. Když se podaří přesun hračky k nám, rychle ji dítěti zase vrátíme do ruky. Takto dítě pochopí, že se jedná o hru a hračku mu nechceme sebrat. Tato hra rozvíjí jemnou motoriku, sociální dovednosti, řeč a rozumové schopnosti, připravuje dítě na další vývojový krok, a to „sekvenční hru“, kdy dítě uchopuje předměty a dává je na určité místo (například kostku do kyblíčku).

Mezi jedenáctým a čtrnáctým měsícem věku dítěte dochází k pokroku hry „na dávání“. Dítě již pozná, že dávané předměty způsobí obdarovanému radost. Hra by měla fungovat oboustranně, tedy i dítě by mělo být obdarováno. Dítě pak tuto hru rádo napodobuje a očekává od obdarovaného pochvalu.

4.1.3 Hra „na vkládání“

Mezi jedenáctým a čtrnáctým měsícem dítě provádí hru „na vkládání“. Nejdříve začíná s jednou kostkou, kterou vloží například do hrnečku. Poté kostku z hrnku vysype. Postupně přidává kostky, až hrnek naplní. To je první náznak „sekvenční hry“. Dítě si při ní uvědomí, že jeho hra je u konce, až když se do hrnku žádná kostka nevejde. K této hře můžeme přidat i následné vysypání hrnečku. Dítěti po vložení předmětu dáme pokyn, ať ho vyndá. Nejdříve se bude snažit dostat předmět ven prstem. Když to nepůjde, začne hrnkem třepat, až malý předmět vypadne. Hru ztížíme například vkládáním kolíčků do dírky. Dítě musí kolíček vložit kolmo. V tomto období můžeme zkoušet i hry s vkládáním různých geometrických tvarů. Dítě již nyní chápe vztah mezi geometrickým tvarem a otvorem na něj. Jednotlivé tvary dokáže vložit do správných otvorů.

4.1.4 Hra pomocí „nápodoby“

Dalším krokem ve věku jedenáct až čtrnáct měsíců je hra pomocí „nápodoby“. Dítě si všímá, co a jak děláme a snaží se tuto činnost samo napodobit. Dítě například pozoruje maminku při vaření, vidí, jak maminka míchá a chce tuto činnost vykonávat také.

Mezi patnáctým a osmnáctým měsícem jsou děti hodně vnímavé. Dospělé často pozorují a dokážou napodobit jejich činnost, řeč i chování. V tomto věkovém rozhraní se objevuje tzv. „funkční hra“. Dítě nyní chápe funkce jednotlivých předmětů a podle toho si s nimi dokáže hrát. Například dítě pochopí, že auto jezdí po kolečkách. Dítě při hře s autíčkem může napodobovat i zvuk motoru.

4.1.5 Hra u zrcadla

Svůj odraz v zrcadle může dítě spatřit dříve, ale až okolo šestého měsíce se na svůj odraz samo usměje. Dítě si se svým odrazem postupně začíná hrát. Plácá do zrcadla, k odrazu se přibližuje či vzdaluje. Okolo roku života je dítě schopno pochopit, že může svým pohybem způsobit změnu odrazu. Může svému odrazu podávat hračky nebo si se svým odrazem povídá. Až okolo druhého roku života dítě chápe, že odraz v zrcadle je ono samo.

4.1.6 Hra „na jako“

Mezi devatenáctým a dvacátým čtvrtým měsícem se zdokonaluje „funkční hra“. Dítě už funkci předmětů dokáže předvést i na někom jiném než sobě. Například lžička slouží

ke krmení. Dítě se nejdříve naučí nakrmit sebe, později tuto činnost předvede u jiné osoby. Jako poslední vývojový krok je činnost předvést na hračce. Právě v tomto období tuto hru „na jako“ hrají děti nejčastěji. Dítě ve své hře více využívá představivost. Dokáže předvádět činnost „jen jako“ s pomocí své fantazie.³⁸

4.2 Hračky rozvíjející citové a estetické prožívání

Dle Gregory hračky formují osobnost dítěte. Rozvíjí nejen jemnou motoriku, ale i představivost a smysly dítěte. Skrze hračky tedy dítě poznává svět. Podle věku dítěte a dovedností, které již ovládá, se odvíjí zájem o hračky.

V prvních týdnech života dítě nejvíce upoutají kontrastní černobílé hračky. Do tří měsíců života dítě rozlišuje i další základní barvy (například červenou, modrou, žlutou a zelenou). Postupně dítě vnímá předměty stojící v jeho zorném poli, poté ho zaujme jejich pohyb. Mezi vhodné hračky pro toto období patří kolotoče a zvukové nebo závěsné hračky, kterých se může později dotýkat.

Po třetím měsíci života dítě začíná svět zkoumat rukama a ústy. Žádoucí jsou nyní pestré vzory, výrazné barvy a zajímavé tvary. Vhodné hračky pro toto období jsou různá chrastítka, zvukové hračky a hračky ve tvaru zvířátek z měkkých materiálů. Možnou kombinací těchto hraček je hrací dečka.

Mezi šestým a devátým měsícem se dítě začíná pohybovat po prostoru. Díky plazení a lezení dítě objevuje své nejbližší okolí. Hračky by měly dítěti umožnit poznávání tvarů a zdokonalit úchop. Mezi oblíbené hračky patří běžné věci v domácnosti. Například noviny, papírové krabice a kuchyňské nádobí. Oblíbené jsou i látkové zvukové knihy a hračky, které se dají něčím naplnit nebo naopak vyprázdnit.

Desátý až dvanáctý měsíc je ve znamení skládacích hraček, knížek a objevování nových předmětů v domácnosti.³⁹

Pedagožka Jana Kropáčková tvrdí, že pro batole od jednoho roku je vhodné množství hraček regulovat. Když má batole moc hraček, nedokáže si z nich vybrat. Řešením je například část hraček schovat a takto hračky obměňovat.

Dítě v tomto období prozkoumává svět skrze své smysly. Nejvhodnější jsou tedy hračky podporující senzomotorický rozvoj. Jedná se o hračky náročnější na manipulaci,

³⁸ Srov. SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova dítěte do dvou let: psychomotorický vývoj*, s. 39 - 152.

³⁹ Srov. GREGORA, Martin a Milena DOKOUPILOVÁ. *Vývoj dítěte do jednoho roku: jak to vidí lékař a jak táta*, s. 106 - 107.

kteře procvičují jemnou motoriku. Například duté formy, vkládací hračky s otvory, zatloukací hračka či kostky. Osvědčené jsou i hračky napodobující každodenní činnosti jako zapínání a provlékání. Batolata také ráda objevují nové materiály, vhodná je tedy plastelína, voda či písek.

Batolata od dvou let často napodobují činnost dospělých (například maminku jak vaří). Vhodné jsou tedy hračky, které jim napodobování usnadní. Jedná se o kuchyňky, dětské nářadí a podobně.

V batolecím období můžeme rozvíjet u dítěte i hrubou motoriku. Je vhodné zařadit do hry hračky podporující pohyb. Například míč na kutálení a kopání. Koloběžka, tříkolka, nebo sezónní hračky pro hru ve sněhu nebo vodě.

Dále nesmíme zapomenout na rozvoj inteligence, představivosti, fantazie a tvořivosti. V tomto případě jsou vhodné konstruktivní hračky a hračky pro nápodobivé hry. Jedná se o stavebnice, dopravní prostředky, figurky zvířat nebo hudební nástroje. Naopak chytré hračky nedávají moc prostoru k rozvoji fantazie a tvořivosti.

Hračky, které rozvíjí citové a estetické prožívání jsou plyšové hračky, různé panenky a loutky.⁴⁰

⁴⁰ Srov. GREGORA, Martin a Jana KROPÁČKOVÁ. *Vývoj batolete od jednoho roku do tří let*, s. 110 - 112.

5 Návrh aktivit

V poslední kapitole se chci zabývat návrhem aktivit vhodných pro daná věková období. Navrhuji vhodnou činnost k rozvoji psychomotorických dovedností pro novorozence za pomoci kontrastních kartiček. Aktivita pro kojence obsahuje pomůcku, kterou jsem si vymyslela sama, a slouží k bezpečnému objevování drobných předmětů. Pro batole jsem vytvořila činnost vycházející z pohádky.

5.1 Aktivita pro novorozence – „Mimiko kartičky“

Námět pro aktivitu

U této aktivity jsem se nechala inspirovat kontrastními kartičkami se zvířátky. Nedostačoval mi však jejich jediný účel, a to rozvoj zraku novorozence. Přišla jsem tedy s vlastním motivem těchto černobílých kartiček, s více možnostmi použití. Podle vývoje zrakového vnímání (viz kapitola 2.4, s. 10 - 11) novorozenec nejlépe rozezná kontrasty a lidskou tvář. Ostře vidí tak na vzdálenost dvaceti pěti centimetrů. V kapitole o psychomotorickém vývoji zmiňuji, že napodobování mimiky je jak pro dítě, tak i rodiče obohacující hrou (viz kapitola 3.1, s. 14). Při této aktivitě se rodič a dítě naladí na stejnou vlnu a dojde i k prohloubení jejich vztahu. Dítě se při ní učí chápat, že mu rodič rozumí a dokáže reagovat na jeho emoce. Toto porozumění se nazývá synchronie pozornosti a afektu, která má mnoho výhod (viz kapitola 3.1, s. 13). Nesmíme také opomenout, že péče o novorozence nezahrnuje jen přebalování a krmení, ale i potřebu kontaktu, která je zmíněna u pojmu „protosociální“ cítění (viz kapitola 3.1, s. 14).

Edukační cíle pro dítě

Dítě rozvine zrakové vnímání. Dítě získá jistotu, že rodič vnímá a chápe jeho emoce.

Edukační cíle pro rodiče

Rodič si osvojí dané informace o dané mimice dítěte. Rodič si prohloubí vztah k dítěti.

Rizika a jejich eliminace

U této aktivity bych viděla možná rizika v tom, že dítěti umístíme kartičky moc daleko od obličeje a neuvidí je tedy ostře. Musíme tedy myslet na to, že novorozenec vidí jen na krátkou vzdálenost a kartičku umístit do dvaceti pěti centimetrů od jeho zorného pole. Dalším rizikem při interakci s rodičem může být nedostatečná emoční citlivost ze strany rodiče, kdy se mu nebude dařit napodobit výrazy dítěte. Dítě by mělo mít naplněné základní potřeby, aby bylo při hře klidné a spokojené.

Motivace

Aktivitu bych zařadila do fáze klidného bdělého stavu dítěte (viz kapitola 3.1, s. 13). Pozornost dítěte bych zaujala krátkou promluvou nebo říkankou na zadní straně kartičky.

Prostředky

V této části je potřeba detailněji popsat, jak kontrastní kartičky vypadají. Na jedné straně je nakreslen jednoduchým schématem lidský obličej, který vyjadřuje jistou emoci. Na zadní straně se pak nahoře nachází krátká říkanka a dole jsou informace o dané mimice. Pro lepší představu bych uvedla kartičku s úsměvem. Na první straně je černobíle znázorněn obličej s úsměvem. Na straně druhé je pak v horní části říkanka „*Úsměv máš jak sluníčko, hřeje a ne maličko. Když ty se díváš, tak já taju. Nevím, co s tím, nemáš radu?*“⁴¹ V dolní části se pak nachází informace, že první úsměv můžeme zaznamenat již v porodnici, nejedná se však o výraz označující radostnou emoci. Vědomě se dítě začne usmívat až po té, co se naučí ovládat mimické svaly, to zvládne až okolo druhého měsíce života (viz kapitola 3.2, s. 13).

⁴¹ *Dobrou noc a krásné sníky* [online] Poslední aktualizace 07. 07. 2009 [cit. 2021. 06. 23]. Dostupné na: <https://www.basnickynadobrounoc.cz/dobrou-noc-a-krasne-sniky/>

Průběh aktivity

Kartičky mají více způsobů využití. Jedním z nich je vyskládat je dítěti do zorného pole a nechat ho je pozorovat. Pro lepší udržení pozornosti dítěte doporučuji jejich střídání po deseti minutách (viz kapitola 2. 4, s. 11).

Druhé možné použití je ke hře zrcadlení mimiky dítěte, kdy rodič díky kartičkám zjistí, jak je zrcadlení dětských emocí pro novorozence důležité. Kartičky tedy rodiče motivují k napodobování emocí na nich vyjádřených a přitom se dozvídají krátké informace o dané mimice. Zrcadlení emocí může probíhat i obráceně, kdy rodič napodobuje mimiku dítěte.

V pozdějším věku můžeme kartičky využít na společné recitování říkanek, nebo jako pomůcku při pojmenování emocí, které dítě cítí.

5.2 Aktivita pro kojence – „Prstovniček“

Námět pro aktivitu

Tato činnost mě napadla při pozorování syna, kdy se snažil uchopit drobné předměty na zemi. Když byl úspěšný, okamžitě strčil předmět do pusy. Proto jsem uvažovala nad bezpečným způsobem, jak mu umožnit procvičení úchopu pomocí palce a ukazováčku (viz kapitola 3.2, s. 16) a potřebu zkoumání předmětů v domácnosti (viz kapitola 4.2, s. 29), aniž by se začal dusit. Také jsem při této činnosti brala v potaz, že batole rádo objevuje i různé textury (viz kapitola 2.2, s. 10).

Vhodný věk

Osm měsíců a více.

Edukační cíle pro dítě

Kojenec rozvine úchop pomocí palce a ukazováčku. Kojenec naplní potřebu objevovat malé předměty v domácnosti.

Edukační cíle pro rodiče

Rodič si uvědomí riziko vdechnutí malých předmětů dítětem. Rodič pochopí důležitost zaujetí dítěte pro činnost.

Rizika a jejich eliminace

U této aktivity je riziko spolknutí drobného předmětu. Dítě může provázek překousnout, nebo se může předmět sám uvolnit nedostatečně utaženým uzlem. Kojenec musí být při této aktivitě pod dozorem dospělého, aby při uvolnění předmětu mohl ihned zasáhnout.

Motivace

Kojence zde můžeme motivovat přes vnitřní motivaci, která vychází ze zájmu o danou aktivitu. Můžeme tedy říct, že motivací je pro kojence právě aktivita samotná.

Prostředky

K této aktivitě potřebujeme drobné předměty, korálky a provázek. Nejdůležitější součástí pomůcky je podstavec, ke kterému budeme za pomoci provázku drobné předměty přivazovat. Podstavec můžeme vyrobit z kartonové krabice, kdy do ní uděláme dírky na provázek, na vrchní část pak tavnou pistolí nakreslíme různé vzory. Já jsem pro tvorbu podstavce zvolila možnost ho vytisknout na 3D tiskárně, protože jsem se obávala o životnost kartonové krabice.

Průběh aktivity

Posadíme dítě na zem a dáme před něj „Prstovníček“. Necháme dítě objevovat předměty a textury pomůcky. Drobné předměty může zkoumat i ústy (viz kapitola 3.2, s. 13). Nezapomínejme při činnosti, že kojeneček neudrží dlouho pozornost a že ho nesmíme nechat bez dozoru.

5.3 Aktivita pro batole – „Veselý rytíř a smutná princezna“

Námět pro aktivitu

Třetí činnost vychází z krátké pohádky o „Rytíři Slavomírovi a drakovi“, kterou jsem popsala níže. Při vymýšlení aktivity pro batole jsem vycházela z potřeby navazovat vztahy s vrstevníky, kdy se dítě učí komunikovat, soupeří s nimi a dochází k socializaci (viz kapitola 3.3.6, s. 24 - 25). Pobyt mezi vrstevníky pak dítěti usnadňuje přechod do mateřské školky (viz kapitola 3.3.6, s. 25). Batole díky aktivitě procvičí i „prosociální“ chování (viz kapitola 3.3.6, s. 24). Při činnosti využívám i hru „na jako“ (viz kapitola 4.1.6, s. 28 - 29). Z výše napsaných kapitol vyplývá, že batole již chápe abstraktní pojmy jako například názvy pocitů (viz kapitola 3.3.6, s. 24) a dokáže o nich mluvit (viz kapitola 3.3.3, s. 21).

Edukační cíle pro dítě

Batole rozvine „prosociální“ chování. Batole naplní svou potřebu komunikace s vrstevníky. Batole bude schopno vyjádřit dané emoce.

Edukační cíle pro rodiče

Rodič vnímá chování svého dítěte v kolektivu. Rodič se naučí vyjadřovat emoce tak, aby byly pro dítě srozumitelné.

Vhodný věk

Dva a půl roku a více. Můžeme hru realizovat s různě starými dětmi, při diskuzi na konci aktivity se mohou obohatit o svoje chápání emocí.

Počet dětí

Pět a více.

Rizika a jejich eliminace

Batole nemusí mít dostatečně rozvinutou slovní zásobu. Pro aktivitu bych tedy vybrala děti, které již umí mluvit. Dítě nemusí být připraveno na kontakt s vrstevníky například proto, že se stydí nebo není připraveno na kratší separaci od matky. Batole se může nacházet v období vzdoru a nebude chtít spolupracovat (viz kapitola 3.3.6, s. 24). Abychom udrželi pozornost dětí při čtení příběhu, je vhodné měnit hlasy. Batole nemusí vědět jak emoce znázornit, proto můžeme před samotnou hrou jednotlivé emoce vyjmenovat a předvést společně.

Motivace

Jako motivaci bych v tomto případě zvolila pohádku o „Rytíři Slavomírovi a drakovi“ a použití rekvizit či kostýmů k lepšímu vžití do role.

Prostředky

K činnosti potřebujeme pohádkovou knihu, rekvizity a kostýmy. Žádoucí je i volný prostor, kde se bude moci pohybovat více dětí najednou.

Průběh aktivity

Aktivita začíná přečtením krátké pohádky. Děti se při ní posadí na zem do oblouku čelem k člověku, který bude pohádku číst.

„Vylez ven, ty hrůzostrašný, oheň šlehající a smradlavý draku!“ zvolá nebojácný rytíř Slavomír. S vytaseným mečem stojí před hlubokou dračí jeskyní. Ale nic. Rytíř tedy volá dál: „Vylez ven, ty strašlivá příšero.“

Vtom se z dračí jeskyně ozve hlas: „Ne!“ – „Ale ano, vylez!“ odvětlí rytíř.

„Nevylezu!“ praví hlas zevnitř jeskyně. – „Proč ne?“ ptá se rytíř.

„Nechce se mi. Nudí mě pořád jen bojovat a bojovat.“

Odvážný rytíř propadne zoufalství. „Urazil jsem hezký kus cesty, abych se dostal až sem. Musím s tebou bojovat, jen pak se za mne vdá krásná princezna. Bojuj!“

*„Ne, nebudu bojovat. Jsem unavený a potřebuji dovolenou. Odjždím a to hned.“
Drak vyleze z jeskyně s batohem na zádech.*

Rytíř bezradně pokrčí rameny a řekne: „Přiznávám se, že se mi ještě nechce ženit. Snad bychom mohli odjet na dovolenou společně?“

„To budu moc rád,“ souhlasí drak. „Vylez si do mého batohu, poletíme k moři.“⁴²

Po skončení pohádky dětem rozdáme rekvizity představující draka, rytíře a princeznu. Mohou si vybrat, jakou postavu při hře ztvární.

Následuje vysvětlení pravidel a principu hry. Děti se postaví do prostoru a budou mít za úkol ztvárnit různé emoce. Například smutek, radost, hněv a překvapení. Děti pak necháme běhat po prostoru, při zatleskání vyslovíme konkrétní emoci. Děti musí zastavit a ztvárnit danou emoci. Je zapotřebí, aby při tom stály nehnutě. Dětem dáme chvilku času k tomu pozorovat ostatní, jak se jim ztvárnění podařilo. Vybereme jedno dítě, které musí v pozici ještě chvíli setrvat. Následně zatleskáním ostatní děti propustíme z jejich rolí. Děti se seskupí okolo dítěte, které stále ztvárňuje emoci. Potom co si ho všichni prohlédnou, ho také propustíme z role.

Na závěr se zeptáme dětí, co se mohlo člověku, který se takto tváří přihodit. Nejlépe když první situaci vysloví dospělí, aby děti věděli jak odpovědět. Situace by měla být vtipná, aby se děti pobavily. Udržíme tak jejich pozornost.

Po skončení aktivity bych nechala skupinu dětí, ať si hrají podle sebe na draky, princezny a rytíře. Naplní tak potřebu volné hry (viz kapitola 1.2, s. 6 - 7).

⁴²ANNEL, Ingrid a kol. *Příběhy na dobrou noc po celý rok*, s. 69.

Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zjistit, jak využít volný čas k psychomotorickému vývoji dětí do tří let. Zvolený cíl byl naplněn v praktické části, kde navrhuji možné aktivity pro novorozence, kojence a batolata. Součástí tohoto cíle bylo popsat, jestli tak malé děti volný čas vůbec mají a jak jej případně prožívají. První část této otázky jsem stanovila podle pozitivní definice volného času. Ve druhé části jsem popsala, jak děti vnímají čas a jak se tento pro ně abstraktní pojem dále prolíná s jejich vývojem. Jestli děti dokáží oddělit volný čas od zbytku dne je, podle mého názoru, otázka spíše filosofického rázu. Snad na ni v budoucnu získám odpověď.

Pro dosažení cíle bylo nejdříve zapotřebí popsat definici volného času, která je klíčová pro praktickou část. Z témat uvedených v první kapitole vyplývá, že novorozenci chápou čas za pomoci biologických hodin. Díky těmto hodinám dítě pozná, kdy je správný čas spát nebo například jíst. Kojenec a batole se orientují v čase za pomoci každodenních rituálů. Až dítě starší čtyř let dokáže pochopit plynutí času. Vztah k volnému času u dětí do tří let se proto utváří převážně v rodinném prostředí. Důležité zde je, že největším vzorem pro využití volného času jsou pro dítě především rodiče. Rodiče by tedy měli v dítěti vyvolat zájem o smysluplné zacházení s volným časem, který je u nejmladších dětí naplněn právě hrou. Proto jsem ji ve své práci definovala a popsala tak, jak postupuje její vývoj v kontextu psychomotorického vývoje dítěte.

V rámci praktické části bylo nejprve zapotřebí charakterizovat smyslový vývoj dítěte, abych mohla vytvořit takové návrhy aktivit, které by nebyly nad rámec schopností dítěte. Nejdéle se u dítěte vyvíjí zrak. Až teprve okolo roku života je batole schopno vidět stejně dobře jako dospělý jedinec. Z činností, které by dítě nedokázalo zvládnout, by se nemohlo nic naučit, a naopak by ho odradily. Ze stejného důvodu bylo nutné popsat i jeho psychomotorický vývoj, který byl stěžejním tématem pro tvorbu praktické části. Z tohoto důvodu je mu věnována většina teoretické části. Jedná se především o vývoj v řeči, sociální oblasti, kognici a vývoj jemné a hrubé motoriky. Z těchto oblastí také vycházely dílčí cíle pro navrhované aktivity v praktické části.

Získané poznatky z této práce by mohl pedagog volného času využít například v mateřském centru. Práce v tomto zařízení nemusí zahrnovat jen činnost s malými dětmi, ale i s rodiči. Můžeme tedy volit druhy aktivit, ve kterých se budou moci rozvíjet i rodiče. Rodičům můžeme vysvětlit jejich roli v utváření vztahu dítěte k volnému času. Pro děti jsou totiž rodiče jejich primárním vzorem a mohou později jejich zájmy převzít za své.

Stejně důležité je i společné trávení volného času, které se, myslím, v dnešní době z rodin často vytrácí.

Praktická část mojí bakalářské práce se může stát i nabídkou možností, jak trávit volný čas s dětmi doma. Často jsem sama přemýšlela nad tím, jak syna zabavit. U takto malých dětí se zájmy často mění a hra, která dítě dříve bavila, už pro něj není zajímavá. Zájem ovlivňuje hlavně psychomotorický vývoj, který v prvních rocích života postupuje rapidním tempem. Když si dítě procvičí nově získanou dovednost, objevuje i nové možnosti hry.

Všechny výše zmíněné poznatky a své osobní zkušenosti jsem využila k vytvoření praktické části, která obsahuje možné návrhy činností. I když jsem pátou kapitolu nazvala praktickou částí, jedná se jen o popis aktivit. Tyto činnosti by bylo vhodné do budoucna zrealizovat a rozšířit je o výsledky výzkumného šetření.

Seznam použitých zdrojů

ANNEL, Ingrid a kol. *Příběhy na dobrou noc po celý rok*. Přeložil Martin

SOBKULJAK a Jan ŠINDELKA. V Číně: Eastlingua Köln,

ISBN 978-3-86233-508-4.

Dobrou noc a krásné sníky [online] Poslední aktualizace

07. 07. 2009 [cit. 2021. 06. 23]. Dostupné na:

<https://www.basnickynadobrounoc.cz/dobrou-noc-a-krasne-sniky/>

GOŠOVÁ, Věra. *Vnímání času* [online] Poslední aktualizace

19. 12. 2011 [cit. 2021. 06. 22]. Dostupné na:

https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/V/Vn%C3%ADm%C3%A1n%C3%AD_%C4%8Dasu

GREGORA, Martin a Jana KROPÁČKOVÁ. *Vývoj batolete od jednoho roku do tří let*.

Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5085-9.

GREGORA, Martin a Milena DOKOUPILOVÁ. *Vývoj dítěte do jednoho roku:*

jak to vidí lékař a jak táta. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3699-0.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-

927-5.

LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie. 2.*, aktualizované

vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

LAZZARI, Simona. *Vývoj dítěte v 1.-3. roce*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-

3734-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové*

milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět.

Praha: Grada, 2005. Pro rodiče. ISBN 80-247-0870-1.

PANDA, Satchin. *Cirkadiánní kód: využijte přirozený rytmus svého těla pro zdraví,*

výkon a zhubnutí. Přeložil Bianca BELLOVÁ. V Brně: Jan Melvil Publishing,

2020. Fit & food. ISBN 978-80-7555-117-7.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. V Praze: Univerzita Karlova,

Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-666-6.

SOBOTKOVÁ, Daniela a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Vývoj a výchova děťátka do dvou let: psychomotorický vývoj*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3304-3.

VÁŽANSKÝ, Mojmír a Vladimír SMÉKAL. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, [asi 1995]. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-901737-9-9.

Abstrakt

SMRČKOVÁ, Adéla. *Využití volného času k psychomotorickému rozvoji dítěte do tří let*. České Budějovice 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce V. Blažek Iňová

Klíčová slova: batole, hra, kojeneček, novorozenec, psychomotorický vývoj, smyslové vnímání, volný čas

Bakalářská práce se zabývá výzkumnou otázkou možnosti využití volného času jako součást psychomotorického rozvoje dětí mladších tří let.

V rámci teoretické části jsou charakterizovány pojmy volného času, jako je například důležitost vlivu rodinného prostředí na utváření vztahu k volnému času u nejmenších dětí. Výchozí otázkou, kterou si bylo hned v úvodu nutné položit je problematika toho, zda a jak mladší děti vlastně volný čas vnímají a chápou. Součástí práce je dále popis věkových období: novorozenec, kojeneček a batole. Práce charakterizuje i jejich smyslový a psychomotorický vývoj. Tato tři vývojová období zároveň tvoří cílové skupiny praktické části. Dále se práce zabývá definicí hry a jejím vývojem v různých fázích života dítěte.

V praktické části jsou zpracovány tři návrhy aktivit vhodných pro adekvátní psychomotorický vývoj dítěte ve volném čase.

Abstract

The use of leisure time to develop psychomotor development of children under three years

Key words: leisure time, psychomotor development, newborn, infant, toddler, game, sensory perception

The Bachelor thesis deals with the research issue of the possibility of leveraging free time as a part of psychomotor development of children under the age of three.

Within the theoretical part the notions of leisure time, such as the importance of the influence of the family environment on the formation of the relationship to free time in the smallest children are characterised. The question of whether and how younger children actually perceive and understand free time is the starting question that has to be asked in the introducing right now. The thesis also includes a description of age periods: newborn, infant and toddler. Bachelor thesis also characterizes their sensory and psychomotor development. At the same time, these three development periods form the target groups of the practical part. Furthermore the work deals with the definition of the game and its development at different stages of the child's life.

In the practical part three draft activities suitable for the adequate psychomotor development of the child in free time are processed.